

COMMENTATIO CONTINVATA
DE
NATALI MVNDI

INVITATIONI DECENTI
AD TRES ACROASES PVBLICAS
SVB INITIVM ET FINEM
SOLLEMNIS GYMNASII GOTHANI LVSTRATIONIS
ET POST EXACTAS FERIAS CEREALES
D. XIV. AVGVSTI
D. XXVIII. AVGVSTI
ET D. II. SEPT. A. CIDIÖCCXLI.
HORA VII. MATVTINA CELEBRANDAS

ET ORATIONES
IUVENVM STVDIORVM SPECIMINA
IN LVCEM ADSPECTVMQVE ERVDITORVM
PROFERRE HAVD DETRECTANTIVM
BENIGNE AVDIENDAS

PRAEMISSA

A

IO. HENR. STVSS
ILL. GYMN. RECT. ET SOCIET. REG. PRVSS. SCIENT. SOC.

GOTHAE
LITTERIS REYHERIANIS.

* * * *
Σ Υ Ν Ο Ψ Ι Σ .

- I. *Mundus utrum recte Dei filius dicatur?*
 - II. *Mundi mater quae?*
 - III. *Anima mundi quae?*
 - IV. *Mundus speculum perfectionum diuinarum.*
 - V. *Consilium de adornando thesauro cosmotheologico.*
 - VI. *Mundus Dei templum.*
 - VII. *Mundus Dei bibliotheca.*
 - VIII. *Inuitatio ad audiendas orationes.*
- * * *

Quam nunc Lectoribus eruditis exhibeo continuationem coeptaepae nuper commentationis de NATALI MVNDI, ea, titulo laxius vsurpato, argumentum hoc, non quatenus ad Chronologiam, sed quatenus ad Archacologiam potissimum spectat, paucis persequetur. Primo igitur loco, cum Deus, tamquam creator & conservator huius vniuersi, recte dicatur *pater mundi*, quaeritur, vtrum etiam *mundus* antiquis dictus sit *Dei filius*, & vtrum recte ita dicatur? Ad priorem quaestionis huius partem quod attinet, extra dubium est, mundum, quem animatum statuebant, titulo filii Dei ab antiquissimis gentium philosophis fuisse ornatum. Ostendit id ipsa CVDWORTHVS, ita scribens: (a) *Ceterum alter hicce Deus, siue mundus, animae compos & intelligentiae, tam Platonis, quam Aegyptii, non modo templum, & imago, verum etiam filius Dei principis vocabatur. Et quod ad Aegyptios quidem attinet, illis hoc in more fuisse positum, ut mundum animatum Dei filium adpellarent, idoneis supra testimoniis demonstratum dedimus. Ceteros vero idem fecisse populos, id vel CELSI constat testimonio, qui CHRISTI adsectatores IESVM, propterea filium Dei vocasse criminatur, ut veteres aemularentur gentes, quae mundum ita nominare fuissent solitae: Ορόθεν δὲ καὶ αὐτὸ τῆτο ἐπῆλθεν αὐτοῖς,*

a 2

De 8

(a) *System. intellect. p. 627. Quae CVDWORTHVS de Aegyptiis, mundum filium Dei vocantibus, tradit, leguntur in praeclearo ipsius opere p. 386. & e libris, Hermetis Trismegisti nomine inscriptis, sunt petita, quos omnino Aegyptiorum placita, sed in fraudem religionis christianae passim interpolata & incrustata, exhibere contendit. Speciminis loco sufficiant ex iis, quae adducit, sequentia, non nisi Latine ex ASCLEPIO. Aeternitatis dominus Deus primus est, secundus est mundus. Item: Mundus hic, qui in oculos incurrit, alter Deus est, Deique summi filius. It. Vniuersus mundus magnus est Deus, & imago maioris Dei. Adde MOSHEM de hisce libris, & inde excerptis a CVDWORTHO locis, iudicium, p. 387. Dolo Christianorum, si Aegyptiis persuaderent, non tam nouam,*

quam veterem HERMETIS religionem suscipere, qui ad Christianos sese adiungerent, sub eius nomine aliquot libros componerent, ut occurreret homo veteris religionis tenacissimus, ad similem confugiebat fallaciam, HERMETISQUE adscito vocabulo alium exarabat librum, ad homines in officio erga Deos continendos, comparatum. Crassius autem hic philosophatur, cum ad spectabilem hunc mundum Deum secundum & Dei filium vocat: a qua sententia, qui tum Aegyptum erudiebant, philosophi, remoti erant. Mundum hi quidem Deum alterum & Dei filium vocabant, sed minime hunc, qui oculis nostris cernitur: verum illum, qui menti tantum et animo patet, seu mundum intelligibilem, quem PHILO divinam rationem, τοῦ θεῶν λόγῳ, nominat. Vid. PHILO de Mundi opif. p. 6. PLO-TINVS Ennead. V. lib. V. cap. III.

Θεῶν υἱὸν καλεῖν, σημαίνω· Ἄνδρες παλαιοὶ τόνδε τὸν κόσμον, ὡς ἐκ Θεῶν
 γενομένον, παῖδά τε αὐτῶν καὶ ἡΐθεον προσεῖπον· Πάνυ γὰρ ὁμοίος ἔστος
 τε καλέεντος, παῖς Θεῶν· *Quae verba hominis cum recitasset Orige-
 nes, haec continuo subiicit: Ὡς δὲ υἱὸν Θεῶν ἡμᾶς λέγειν, παραποιή-
 σαύτας τὰ περὶ τῶν κόσμου, ὡς ἐκ Θεῶν γενομένους, καὶ υἱὸς οὗτος αὐτῶν, καὶ
 Θεῶν·* Celsus sibi persuadet, nos nomen filii Dei, quo Iesum adpella-
 mus, mutuos esse ab illis, qui mundum Dei opus & filium, immo
 ipsum Deum vocant. Iam pergit CVI WORTHVS: *Mundum itaque
 vniuersum, eumque animae participem, quoniam veteres alterum tan-
 tum Deum, Deique natum adpellarunt, nullum omnino dubium cuiquam
 esse potest, quin iidem principem simul Deum in hoc mundo venerati sint:
 quod quidem probabiliter hac ratione fecerunt, ut varias eius partes at-
 que membra personarum deorumque specie & habitu exornarent. Ce-
 terum, quando mundus Dei filius dicitur, sciendum, proprie & prima-
 rio intelligi a Platoniciis, quibus haec adpellatio maxime peculiaris est,
 mundum idealem atque intelligibilem, complectentem ideas rerum crea-
 tarum omnium; de quo multa etiam habet PHILO, manifeste platonizans,
 atque inter alia ita scribit, interprete GELENIO: (b) *Deus, ubi
 pro sua deitate praevindit, imitamentum pulchrum non posse absque exem-
 plari pulchro existere, nec sensibile quidquam reprehensionis expers fore,
 quod non archetypo intelligibilis ideae respondeat: postquam decrevit vi-
 sibilem hunc mundum condere, prius formavit simulacrum eius intelli-
 gibile, ut ad exemplar incorporci Deoque simillimi corporum absolueret
 mundum, recentiorem hunc antiquioris effigiem, totidem complexurum
 sensibilia genera, quot in illo intelligibilia. Interiectis nonnullis, haec
 latius explicantibus, ita pergit: Ut bonus artifex, ad semel propositum
 exemplar respiciens, adgreditur designatam suam structuram e saxis &
 materie, repraesentans incorporeas illas ideas singulis operis partibus;
 eodem ferme modo de Deo sentiendum est, qui ubi decrevit ingentem hanc
 urbem condere, prius formas eius concepit, ex quibus postquam intelli-
 gibilem mundum constituit, ad illius exemplar sensibilem hunc condidit.
 Iam utinam sequentia, admodum certe speciosa, omni ex parte sana &
 theologiae nostrae consona essent! Quemadmodum igitur illa in archi-
 tecto praesignata urbs locum extra nullum habuit, tantum impressa arti-
 ficis**

(b) *Libro de Mundi officio p. 3. extr. & p. 4. edit. Paris. 1640.*

*ficus animo: eodem modo ne ille quidem ex ideis constans mundus alibi
 locum habere poterat, quam in DEI VERBO, QVOD ADORNAVIT
 HAEC OMNIA: quis enim alius possit esse locus virtutum Dei, idoneus
 ad concipiendas, non dico omnes ideas, sed vel vnamquampiam earum
 simplicissimam? est autem virtus etiam mundi effultrix, a vero bono, ceu
 a fonte oriunda. Sed dignus est locus, qui etiam Graece heic legatur.
 καθάπερ ἔν ἢ ἐν τῷ ἀρχιϋερουργικῷ προδιαυπωθεῖσα πόλις χῶραν ἐπι-
 λῶς ἐκ εἶχε, ἀλλ' ἐνεσφράγιζο τῇ τῆ τεχνίτη ψυχῇ. Τὸν αὐτὸν τρό-
 πον εἶδ' ὅ ἐν τῶν ιδεῶν κόσμος ἄλλον αὖ ἔχει τόπον, ἢ ΤΟΝ ΘΕΙΟΝ
 ΛΟΓΟΝ, ΤΟΝ ΤΑΥΤΑ ΔΙΑΚΟΣΜΗΣΑΝΤΑ, ἐπεὶ τις αὖ εἴη τῶν
 δυνάμεων αὐτῶ τῶπος ἕτερος, ὃς γένοι' αὖ ἰκανός, & λέγω πάσας, ἀλ-
 λά μίαν ἀρετὸν ἠγνῶν δέξασθαι ἢ χωρῆσαι. ΔΥΝΑΜΙΣ ΔΕ Η
 ΚΟΣΜΟΠΟΙΗΤΙΚΗ πηγὴν ἔχουσα τὸ πρὸς ἀλήθειαν ἀγαθόν. Cet.
 Haec vltima verba, mire cum nostra theologia, de generatione τῶ θεῶς
 λόγος ἐκ τῆ πατρὸς consonantia, non tamen nostro, sed Platonico sen-
 su sūnt intelligenda. Quis autem sit sensus ille Platonicus, in gratiam
 Lectorum, mysteria haecce philosophica nosse cupientium, ipsis CVD-
 WORTHII (c) verbis docere iuuat. Omnes consentientes erant inter se
 deorum cultores, mundum hunc animal esse, atque hoc animal Deum et-
 iam esse. Sed erant tamen, qui religioni sibi ducebant, primi maximū-
 que Dei nomen & honores in mundum conferre. Atque hi partim secun-
 dum, partim tertium deum hunc esse orbem arbitrabantur. Disertus est,
 quem subiicio, ORIGENIS hac de re locus: Σαφῶς δὴ τὸν ὄλον κόσμον
 λέγουσιν εἶναι Θεόν, Στωικοὶ μὲν τὸν πρῶτον, οἱ δὲ ἀπὸ Πλάτωνος τὸν δεύ-
 τερον, τίνες δὲ αὐτῶν τὸν τρίτον. Graeci aperte totum mundum deum
 esse adfirmant, Stoici quidem primum deum, at Platonici secundum, qui-
 dam etiam ex illis tertium. Quicumque ex Platoniciis mundum anima-
 tum alterum esse Deum statuebant, hi tres illas, quas Platonem suis in-
 culcasse accepimus, diuinitatis personas, τὸ ἀγαθόν ipsam Bonitatem, ἄν-
 Μεντην, & ψυχὴν Animam, coniunctim, vt vnum principemque deum in-
 tuebantur: sed qui tertium in diuinitate locum mundo adsignabant, hi tria
 ista principia, seu diuinas hypostasas latius diuellebant, totidemque veluti De-
 os faciebant. Primum enim Monada, seu simplicissimam Bonitatem, alte-
 rum Mentem, seu Intelligentiam, tertium, communem totius naturae Ani-
 mam,*

mam, interpretabantur. Et haec ipsa Anima, quia ea esset, quae vi sua corporeum hunc orbem unice agigaret, cum quo quippe ex omni aeternitate simul existitisse credebatur, nulli plane dubitabant. Haec ille. Ab hac tamen sententia de aeternitate mundi corporei plane alienus est PHILO: immo ipsum mundum intelligibilem ab aeterno existitisse negat, siquidem prima Moſis verba, *In principio creavit Deus caelum & terram*, de caelo & terra ideali exponit hiſce verbis, ex interpretatione GELENII: *(d) Itaque ante omnia conditor fecit in mundo intelligibili caelum incorporeum & terram inuisibilem, & aëris ideam & vacui; hunc vocavit tenebras, utpote atrum naturaliter, vacuum vero abyſſum, cet.* Huc etiam Graeca interpretationis Alexandrinae verba trahit: *Ἡ δὲ γῆ ἦν ἀοράτος καὶ ἀκατασκευάστος, terra erat inuisibilis & incondita*, quibus verba Hebraica, והארץ היתה תהו ובהו, sunt expreſſa. Atque hinc admodum fit verisimile, ipſos illos Alexandrinos interpretes, qui vulgo LXX dicuntur, Platoniciſ dogmatibus iam imbutos fuiſſe, & ad horum normam ac ſenſum varia ſcripturae loca, vti hic ipſe ſpecimen praebet, detorſiſſe. Interim PHILO etiam mundum praefentem corporeum, manifeſte filium Dei dixit. En! locum mirabilem, quo, ſublimiori ſuae, & ſaepe nubes & inania captanti philoſophiae indulgens, docet, ipſum ſummum gentis Iſraeliticae ſacerdotem, mundum hunc, quem incolimus, adumbratum amiſſu atque ornatu ſuo, tamquam filium pro hominibus deprecantem apud patrem in ſanctum ſanctorum intuliſſe. Ita enim, poſtquam ornatum illum prolixè enarrauerat, breuè ἀνακεφαλαίωſιν inſtituit, quae Latine ita (e) habet: *In hunc modum ornatus pontifex ad ſacra mittitur, vt, quoties ritu patrio vota facturus eſt pro populo, totum mundum ſecum introducat, ſub figuris, quas geſtat, aërem in ſtola, aquam in malis puniſcis, terram in floribus, ignem in cocco, caelum in epomide, duobuſque ſmaragdis referentibus totidem hemiſphaeria, ſculptura ſenorum ſignorum, item in rationali pectus ornante, quatuor ternarum gemmarum ordinibus quod rationis cuncta diſpenſantis repraeſentat ſpeciem.* Haec plenius intelligunt, qui Graeca Philonis inſpiciunt. Ita e. c. quae de rationali, ſiue τῷ Ὑρίμ & Thumim ſummi pontificis tradit, Graece habent: *τῶς ἐπὶ τῶν ἑξέων δώδεκα λίθους ἐκ τριῶν κατὰ τετραρὰς ſοίχους, τῶς συνέχοντος καὶ διοικῶντος λόγος τὸ σύμπαν, τὸ λόγιον* iam audiatur ipſe iterum per interpretem.

(d) Libro de Mundi opificio p. 6.

(e) Lib. III. de vita Moſis. p. 673.

tem. *Necessarium enim erat, ut sacerdos, supplicaturus patri omnipotenti, adhiberet perfectissimum eius filium, ad impetrandam erratorum veniam, & vberem in posterum gratiam.* Obseruatu interim dignum, doctrinam, inter praecipua antiquae & purioris theologiae Iudaicae capita referendam, de filio Dei deprecante pro hominibus apud patrem, Platonice illis somniis de mundo, Dei filio, a Philone fuisse corruptam, vti & alia multa, si limpidos fontes Mosaicos spectes, in se sana & sancta, huius philosophiae meretricio quasi fuco illeuit & inquinauit. Hinc etiam adparet, ad quaestionem, vtrum mundus recte dicatur Dei filius? negando esse respondendum; idque primum ideo, quoniam in fraudem veri & aeterni Dei filii haec adpellatio maxime a Platonice recentioribus, quorum nimis incaute accepta, & cum dogmatibus christianis commixta placita grauissimas in ecclesia turbas dederunt, fuit adhibita: tum etiam, quia mundum ponit animatum, quae sententia inter gentes profanas multiplici idololatriae ac superstitioni, dum sidera caelestia, totam tellurem, item aquae, ignis & aëris elementa, aliaque mundi corpora speciatim etiam animata statuerunt, & peculiaria inde numina effinxerunt, ansam dedit; vti a magnis philosophicae gentium theologiae interpretibus, & inprimis triumuiris illis insignibus, VOSSIO, CVDWORTHIO, MOSHEMIO, luculenter est ostensum. Adiungi etiam potest tertia ratio reiiciendi doctrinam de mundo Dei filio, quod falsum illud dogma, quo etiam Hebraeorum theologia cabbalistica inquinata est, (f) de mundo ex essentia Dei emanante, quasi fundamenti loco ponit, adeoque in labyrinthum errorum abducit.

II. *Mundi mater quae?* quidni ita Lectores: mira & inaudita quaestio! quid hic nobis de mundi matre garriet? Et vero ingenue fateor, non nisi ex meteoris PHILONIS hanc mihi natam esse disquisitionem. Audiatur igitur & expendatur eius de mundi matre sententia, quam ipse Graece ita expressit: (g) Τὸν γοῦν τὸ δὲ τὸ πᾶν ἐργασάμενον δημιουργὸν ἄμῃ καὶ πατέρα εἶναι τῷ γεγονότος, εὐθύς ἐν δόξῃ φησόμεν· μήτερά δὲ τῆν τῷ πεποικηότος ἐπιστήμην, ἣ συνὰν ὁ θεὸς, ἔχ' ὡς ἀνδρῶπος, ἔσπειρε γενεσίν· ἢ δὲ παραδεξαμένη τὸ τῷ θεῷ σπέρμα, τελευτῶροις ἄδῃσι τὸν μόνον καὶ ἀγαπή|ον αἰδη|ὸν υἱὸν ἀπεκύησε τὸν δὲ τὸν κόσμον. Εἰσάγει|αι γοῦν

(f) Vid. I. F. BVDEI *Introduct. in phi.* Hal. 1702. It. BURNETI *Archaeolog. philof. Hebraeorum* s. XLIV. p. 323. seqq. edit. lib. I. c. VII. (g) *Lib. de Temulentia* p. 244.

γούν παρὰ τινὶ τῶν ἐκ τῆς θεῆς χοροῦ ἢ σοφία περὶ αὐτῆς λέγεται τὸν
 τρόπον τῶτον - ὁ θεὸς ἐκτίσατό με πρωτίτην τῶν ἐαυτῆς ἔργων καὶ περὶ τῆς
 αἰῶνος ἐθεμελίωσέ με ἦν γὰρ ἀναγκαῖον τῆς μητρὸς καὶ τιθηνῆς τῶν
 ὄλων, πανθ' ὅσα εἰς γένεσιν ἦλθε, εἶναι νεώτερα. Proinde rerum opifi-
 cem patrem quoque suae creaturae iuste possumus dicere, matrem autem
 scientiam ipsius, cum qua congressus Deus, non humano more profemina-
 vit creaturam: illa vero Dei semine concepto enixa est iusto partu unicum
 illum dilectum sensibilem filium, mundum hunc. Quapropter a quodam
 diuino viro inducitur sapientia, de se ipsa loquens in hunc modum. Deus
 creauit me primum operum suorum, & ante saecula fundauit me. Neces-
 se enim erat, ut mater nutrixque omnium rerum creaturas omnes aetate
 antecederet. Ex hisce liquido patet, mundi matrem a Philone dici sapi-
 entiam diuinam, quae mundum illum idealem & archetypum, (b) secun-
 dum quem formatus est estypus & corporeus, primum concepti, &, acce-
 dente postmodum voluntate diuina efficacissima, & verbo omnipotente,
 quasi enixa est, inque lucem edidit. Heic vero si quaeras, vtrum ipsa
 illa diuina sapientia, si abstineatur ab incongrua illa phrasi, qua PHILLO,
 vsitata in schola Platonica *τετραλογίας* nimis amans, minus *θεοπεπῶς*
 vsus est, mundi mater dici queat? adfirmando responderi posse videtur:
 nempe si nihil aliud significet figurata haec locutio, *sapientia Dei est ma-
 ter mundi*, quam hoc ipsum, Deus in condendo hoc vniuerso nihil teme-
 re egit, sed fines optimos elegit, & ad hosce obtinendos omnia quam sa-
 pientissime disposuit. Siquidem haec ipsa finis optimi & mediorum o-
 ptimorum electio proprium sapientiae munus est. Neque vero negari pot-
 est, ab omni aeternitate in mente diuina exstitisse mundum idealem, siue
 ideas rerum creandarum, intellectui diuino fuisse obuerfatas, & verba illa,
 diuini, rerum creationem enarrantis, historici, *Vidit Deus, quod esset
 bonum*, ita recte exponi: Vidit Deus res creatas omnino respondere ipsi-
 us intentioni sapientissimae, atque ideis secundum quas debebant effingi.
 Immo ipse Spiritus sanctus per regum sapientissimum, cuius etiam verba
 PHILLO adlegat, sapientiam illam aeternam, tamquam mundi parentem,
 conseruatricem, & gubernatricem ob oculos posuisse videtur. Ita enim
 inter

(b) Doctrinam de mundo archetypo, a CYD WORTHO p. 641. seqq. cique adiun-
 cta spuriae Platoniorum Trinitatis per- xit venerab. MOSHEMIVS egregiam de phi-
 losophia Philonis dissertationem.

inter alia loquens illa inducitur, interprete CASTELLIONE: (i) *Me Ioua principio sui instituti habuit, iam olim ante sua opera. Ab omni aeternitate constituta fui principio ante ortum terrae. Quum profunda non essent, ego genita eram, quum aqua grauidi fontes non essent. Priusquam defixi montes essent, ante colles ego genita fui. Quum nondum terram, & fora, & humi mundanae caput fecisset; quum caelum conderet, ego aderam, quum globum supra profundum circinaret, quum actura superne firmaret, quum profundi fontes stabiliret, quum mari legem diceret, ita ut aquae eius praescriptum non transirent. quum iaceret fundamenta terrae, ei ego fidelis aderam, quotidiana voluptate fruens, ludens coram eo iugiter, ludens in orbe eius terrae: & mihi voluptati est, esse cum hominum genere* Equidem non sum nescius, ab interpretibus Christianis ferme omnibus haec de Sapientia, quae dicitur, hypostatica, ipso filio Dei, intelligi, atque hanc sententiam inter alios ab ABR. CALOUIO, in *Bibliis illustratis*, multis argumentis propugnari. Filium autem Dei mundi matrem dicere, incongruum. Sed eruditis expendum relinquo, an non aequè commode de sapientia, tamquam perfectione diuina, omnibus tribus sacrosanctae Triados personis communi, per prosopopoeiam, a Salomone introducta, haec omnia intelligi queant; & an non, quod in opere ad extra, ut cum theologis loquar, quale est opus creationis, omnibus tribus personis est commune, hac ipsa explicatione nimis restringatur, quando soli filio Dei, tamquam Sapientiae hypostaticae, tribuitur; immo an non praeiis ecclesiae doctoribus, philosophiae Platonicae nimium tribuentibus, illa, per manus ab ipsis tradita, capitis huius Salomonaei explicatio, saluis illis omnibus, quae de aeterno Dei filio in sacris litteris edocemur, sit relinquenda. Neque vero in gentium profanarum theologia mythica non fuit Dea quaedam, diuinam illam sapientiam, matrem & gubernatricem mundi, referens; atque haec fuit ipsa Aegyptiorum NEITH, (k) Graecorum *Αθήνη*, Latinorum *Minerua*. Hanc, (verba sunt ESCHENBACHII,) (l) e Iouis cerebro progeneratam, nihilo minus in illo permanentem *νόσσην δημιουργικήν, χωριστήν, καὶ αὐτὸν* perhibuerunt. Hanc *Φιλοσόφου* simul & *Φιλοπολέμου Θεᾶς* elogio decorarunt: & illo quidem, quatenus *ἐναιῶς πᾶσαν συνέχει τὴν παλαικὴν σοφίαν*. hoc

b

vero,

(i) *Proverb. cap. VIII. v. 22-31.*

(l) *In Epigene, siue de Poese Orphica lib.*

(k) *Vid. CVDWORTHII System. intellect. pag. 49.*

vero, quatenus *πᾶσαν ἐναντίωσιν ἰμοειδῶς ἐπιρροεῖται*. Vnde, respectu illius, teste ORPHEO, inter Deos *Μῆτις* vocatur: respectu huius ab eodem fingitur: *ὅτι ἄρα αὐτὴν ὁ Ζεὺς ἀπογέννησεν ἐκ τῆς κεφαλῆς,*

Ὅπλοις λαμπομένην, χαλκῆιον ἄνθος ἰδέσθαι.

III. *Mundi anima quae?* anceps & in varias responsiones ac sententias ab antiquis & recentioribus philosophis distracta quaeestio: quibus omnibus enumerandis immorari iam non licet. Antiqui mundum animatum statuerunt ferme omnes, satisque inter eruditos iam constat, fontem fere omnis idololatriae fuisse, peruersam de mundi anima sententiam: atque inter philosophos, Pythagoram, & Stoicos, ipsum summum Deum; Hermeticos alterum deum, quem & filium dixere; Platonicos recentiores tertiam triados suae hypostasin, *Ψυχὴν*, animam mundi fecisse. Poetarum porro Ζεὺς a philosophis anima mundi dicitur, vti praclare docet iam laudatus ESCHENBACHIVS, (m) vbi ita scribit. *Animam illam mundi, quae ab illo summo Ente, quod τὸ Ἀγαθὸν dixere, τῷ λόγῳ subdita & subiecta est, Ζῆνα seu IOVEM appellatam fuisse, iam alibi docuimus. Illa autem facultas huius animae mundanae, qua Ἰλην, seu materiam vegetat, ΔΙΟΝΤΣΟΣ est: quem inde ὠν ὕλην dixerunt sapientes. TITANES, Daemones sunt, Naturae, ex veterum opinione, administri. PALLAS, Iouis, seu animae mundanae, est Prouidentia, APOLLO, Mens caeli, (sedis & domicilii immobilis Deorum & animarum,) πέντης ἀρμονίας καὶ ἐνόσεως αὐτοῦ, ἐν τῇ δημοσγεγιῆ τᾶξει Θεῶν; inter κοσμοκράτορας autem Sol est. Iam antiquae illius θεογονίας & ψυχολογίας arcana, paulo clarius explicantem audiamus, magnum illum philosophiae Epicureae instauratorem, GASSENDVM, (n) ita scribentem. *Veteres habuere mundi animam quasi oceanum inexhaustum, cuius daemones animaeque essent velut riuuli, temporis progressu in cum reducendi. Et Plotinus visus est eam comparare radici seu trunco; quasi daemones animaeque essent veluti rami, ramusculi, folia, flores, fructus. Censuere vero, sicut aqua, dum interna terrae peruadit, imbuitur substantia eorum mineralium, per quae transire ipsam contingit; sic particulas animae mundanae induere plerumque substantiam tenuissimorum corporum, ipsisque speciatim quasi illigari. Cum opinati vero fuerint, esse**

(m) In Epigene p. 32. Vid. etiam p. 41. versionum in lib. X. Diog. Laert. Part. II. p. 249.

(n) Philosophiae Epicuri, siue Animad-

quidem animam toto orbe diffusam, sed insidere tamen praesertim in regione aetherea, atque adeo in ipsis astris, & maxime omnium in sole: idcirco putarunt, dum haec inferiora a superioribus fouentur, aduenire cactius varios quasi radios viuificantis animae, ac tales radios interea in medio interstitio varie veluti corporari, & aëream quandam quasi vestem induere, partimque deinceps varie commorari degereque per aërem, partim in terram usque peruenire. Proinde existimarunt, substantias huiuscemodi compositas ex corpore tenui, quale est aëreum, & ex particula animae mundanae, esse daemones, animasque: & daemones quidem, dum a commistione corporum crassiorum manent liberae; animas vero, dum demerguntur in crassiora haec corpora, & magis adhuc corpora seunt. Mitto cetera. Perro audiatur ille, operis sui nomine, vere appellandus *πολύσωπ* MORHOFIVS, (o) Platonis sententiam benignius ita explicans, & tuam non obscure proponens. Quod si Plato per istam mundi animam intelligere velit spiritum quemdam aethereum, rationibus seminariis foetum, per partes vniuersi dispersum, non esset adeo ob istam sententiam reprehendendus; quique illum reiiciunt, nihil possunt nobis reponere, quod notius sit, animoque distinctius concipi possit. At vero si nostro aeuo uiucret MORHOFIVS, haud scriberet, opinor, nihil posse reponi, quod animo distinctius concipi queat, quam spiritus ille aethereus, rationibus seminariis foetus. Clariorem enim animae mundi & verio rem notionem dari, ex sequentibus patebit. Sed audiamus MORHOFIVM porro differentem. Cartesiani quoque, cum fingunt subtilem istam materiam per omnes mundi partes diffusam, quaque ex sole potissimum prodeat, videntur non multum ab hac sententia dissidere. Nam & Platonis sol quasi regia istius animae habetur, ut multis probat IO. FRANC. GRANDIS in dissertatione sua de Epicuri philosophia. Denique verissime monet sub finem huius suae disquisitionis MORHOFIVS, super ista mundi anima, si ea intellectu praedita statuatur, fundatam fuisse, & adhuc fundari Enthusiastarum Physicam, atque ex hoc fonte fluere oracula, imagines Talismanicas, & omnem denique magiam, atque superstitiosam medicinam, tam quae olim ex incubationibus originem traxerit, quam quae hodie per transplantationes, irrorationes, inseminationes, ac similes operationes incertas ac fallaces conficiatur. Iam Lectoribus, a recentiori philosophia non abhorrentibus, rem gratam me

b 2

factu-

(o) Polyhist. tom. II. lib. II. part. I. cap. XI. 7.

facturum confido, si celeberrimorum nostri aevi philosophorum atque mathematicorum de anima mundi sententias heic ipsis ob oculos posuero. Ita vero ILL. WOLFIUS, *Naturam* vocans, quam alii animam mundi dicunt, in *Cosmologia generali* scribit. (p) *Natura vniuersa est adgregatum omnium virium motricium, quae corporibus, in mundo existentibus, simul sumtis, insunt.* Etiam instar substantiae eam adparere docet, cum talis non sit. Ergo, qui animam mundi contemplari, & propius nosse cupit, eam sibi in NEWTONI *Philosophiae naturalis principii mathematicis*, in scriptis LEIBNITII, ipsius WOLFII, & aliorum quorundam heroum philosophicorum, qui leges motus in hoc vniuerso, quatenus humani ingenii acie inuestigari possunt, explicauerunt, ob oculos poni, credat. Paulo clarius haec exponit celeberr. IO. BERN. WIDEBURGIUS (q) in *Mathefi biblica*, vbi ad quaestionem, *in quonam consistat illa a virtute diuina profecta commotio materiae recens creatae?* ita respondet. *Qui per Spiritum Dei personam Spiritus Sancti intelligunt, eundem fouisse & conseruasse statuunt molem ex nihilo productam, ne in nihilum relaberetur, eidemque simul vim generatiuam indidisse, vt animalia & plantas producere possent. Verum, cum ex superioribus constet, virtutem hic intelligendam esse Dei motricem, quae, sicut materiam ex nihilo produxit, sic etiam ad eandem quasi animandam immediate concurrat, non sine ratione sufficiente statuimus, in hac ipsa commotione leges generales motus esse conditas, & materiae creatae inditas.* Est enim vni-

(p) Sect. III. Cap. I. §. 507. Ibidem addit illustrationem sequentem. *Mundus ex corporibus tamquam partibus componitur, (§. 119.) neque adeo in eod. mutationes aliae contingunt, quam quae in corporibus accidunt. Quare, cum mutationum istarum principium sit vis motrix, quae corporibus inest; (§. 137.) praeter istas vires, corporibus inexistentes, & ad naturam earum pertinentes, (§. 145.) principium mutationum aliud in mundo non datur; cumque ad omnes corporum mutationes explicandas sufficiat, cur scilicet actu contingant, (§. 138.) sufficiens actualitatis ratio in eadem continetur, (§. 56. ontol.) consequenter aliud praeterea principium non requiritur. (§. 118. ontol.) Est igitur natura vniuersa non diuersa quae-*

dam vis ab iis viribus, quae corporibus singulis insunt; sed eorum potius adgregatum. Subiungit etiam sequens scholion. *Adparet adeo, Naturam, simpliciter ita dictam, non esse terminum inanem, utpote cui notionem quamdam respondere manifestum est, (§. 38. Log.) & quoniam non est ens a mundo diuersum; (§. 504.) nec pro idolo haberi potest. Concipimus nempe naturam vniuersam, dum vim actiuam omnem, quae a corporibus per consuetum exercetur, abstrahimus, & tanquam causam eorum, quae in corporibus omnibus simul sunt, per fictionem quamdam nobis exhibemus. Conf. recensio huius Cosmologiae generalis in *At. erud. Lat.* 1731. p. 470.*

(q) *Specim. I. Quaest. VI. p. 20.*

vniuersum creationis opus intra sextiduum absolutum, nec vlllo alio in loco
 huius ordinationis, quam vbiuis obseruamus, mentio fit: ideoque vel Mo-
 ses illam omnino reticuit, vel eadem hoc loco describitur; prius probabile
 non est, quia ab his legibus vniuersa natura, & omnes operationes natu-
 rales dependent; ergo posterius, scilicet leges motuum ordinatas esse, his
 verbis Mosaicis innui, necessarium est. Quaecumque ita sint, geminum nota-
 mus conatum, hoc opere in materia creata productum; alterum, quo ho-
 mogenea, quae eiusdem naturae sunt, ad sui vnionem tendunt; alterum, quo
 instigante heterogenea, h. e. diuersae naturae corpora, se mutuo refugiunt.
 Priorem vulgo vocamus vim centripetam, quia intima vnio centralis est;
 posteriorem, vim centrifugam: vtrique, simul sumti, vires centrales dicun-
 tur. Vterque etiam necessarius erat, vt ex materia caeli & terrae, re-
 center producta, corpora mundana formarcentur, et totum hoc vniuersum
 ex confuso statu primaeuo in ordinem redigeretur. cetera. Haud vitu-
 perabunt aequi lectores, quod locum tam insignem ferme totum adscri-
 pserim: neque mirabuntur, qui certa vocabula certis ex hypothesibus
 aut amari ab eruditis primi ordinis, aut reiici, norunt, ipsa voce mecha-
 nismi, vti equidem interpretari non dubito, mathematicam illam, & mi-
 nime omnium enthusiasticam aut imaginariam mundi animam, meta-
 phorice nempe accepta voce animae, ab ILL. FRID. HOFMANNO in-
 digitari, quando ita scribit. (r) Sapiens pulcherque rerum naturalium,
 mouentium & mobilium, inter se nexus, dispositio, & ordo, ad certum
 scopum & finem ab artifice directus, a nostri aevi philosophis, mecha-
 nismus vocatur. Cum vero ars & sapientia diuina infinitis parasangis
 artem humanam superet; etiam huius vniuersi a Deo productus mecha-
 nismus longe perfectissimus deprehenditur, adeo, vt Deus rectissime sum-
 mus & perfectissimus mechanicus appellandus sit, qui omnia, consentiente
 etiam diuina scriptura, in rerum natura, certo numero, pondere, & men-
 sura fecit, & secundum certas & constantes motuum leges, quas non-
 dum satis intelligimus, disposuit. Atque haec ad noscendam paucis ve-
 rerum obscuram, peruersam, & mera quasi somnia blaterantem, ac re-
 centiorum claram, sanam, solidam, de anima mundi, doctrinam suf-
 ficiant.

IV. Mundum esse speculum admirandarum perfectionum diuina-
 rum, nemo sanus inficias ibit, & a multis iam luculenter est demonstra-
 tum:

tum: iuprimis autem lectu & consideratu dignae sunt, quas magnus aeta-
 ris nostrae philofophus hac de re exhibet meditationes haud vulgares. (s)
Mundus, ad gloriam summi numinis conditus, vi finis vltimi est speculum
perfectionum diuinarum, vi contingentiae spe. ulum existentiae & liber-
tatis. vi multitudinis rerum, quibus spatium & tempus replentur, plura-
litatis mundorum possibilium, harmoniae rerum vniuersalis, modi,
quo contingentium actus determinantur, spe. ulum infinitae scientiae.
vi nexus rerum, totum vniuersi spatium ac tempus omne peruadentis, re-
gularum motus, ab absoluta necessitate exemptarum, harmoniae intermen-
rem & corpus praestabiliteae, harmoniae vniuersalis, Speculum sapientiae.
vi actus contingentis rerum in vniuerso, & magnitudinis, multitudinis, ac
varietatis operum naturae, Speculum potentiae. vi nexus rerum, specu-
lum rationis diuinae. vi perfectionis, in essentis rerum, & natura obuiae,
& vsus mutui ex illarum nexu resultantis, Speculum bonitatis & prou-
dentiae. vi denique nexus inter malum morale & malum physicum, spe-
culum iustitiae.

V. Haec ipsa, & quae iam superiore commentatione attigi de studio
 physico, a vulgo etiam studiosorum, & viris ultra vulgus sapientibus, ma-
 gis magisque amplectendo, & in deliciis habendo, dum mecum recogito,
 non possum non eruditus proponere consilium, de adornando **THESAURO**
COSMOTHEOLOGICO, siue sylloge omnium bene elaboratarum com-
 mentationum & scriptorum minorum, quae sapientiam ac benignitatem
 Dei in totius mundi systemate, quatenus nobis est cognitum, in admi-
 randis terrae nostrae dotibus, in mirabili corporis animantium, & specia-
 tim corporis humani fabrica, & quae sunt reliqua huius generis, ob ocu-
 los ponunt: quarum catalogum, vna cum maiorum operum, huc facien-
 tium, indice, *Astrotheologiae* DERHAMI praemisit, ex pietate etiam
 insigni, cum tam diffusa eruditione coniuncta, magnus FABRICIVS. (t)

Hu-

(s) WOLFIVS in den vernünftigen Ge-
 dancken von den Absichten der natürlichen
 Dinge p. 2. Vid. *Acta crud. Lat.* a. 1724.
 p. III. vbi liber hic recensetur.

(t) Speciminis loco scripta quaedam,
 quae **THESAURO COSMOTHEOLOGICO** in-
 feri possent, ex indice illo Fabriciano com-
 memorare lubet. IO. FRID. WVCHERERI de-

monstratio existentiae Dei e finibus in ori-
 gine hominis occurrentibus. Ienae 1713. IO.
 CHRIST. STVRMIJ Oculus Θεωματος, Alt.
 1678. LVDOV. PHIL. THVMIGHI de sa-
 pientia Dei ex figura oculi demonstrata.
 Cass. 1725. IO. ANDR. SCHMIDII Auris
 Θεωματος. Ienae 1694. GEORG. ALB.
 HAMBERGERI Deus ex inspectione cordis
 in-

Huiusmodi autem thesaurus non Latina solum, sed etiam, in gratiam eorum, qui hanc linguam non callent, Germanica lingua esset edendus, ita, ut, quae Germanice, Gallice, Anglice, praeclare scripta sunt, in Latinam, quae Latina, vel & alia lingua, in Germanicam transferantur.

VI. Possem nunc etiam e crassiori Stoicorum philosophia eam mundi appellationem addere, & quodammodo illustrare, quae Spinozistae illi ante Spinozam *mundum Dei corpus*, & ipsum summum Deum *mundi animam* dixere, neque Deum a mundo separatum ac seiunctum agnouere. Sed, missis hisce sordibus philosophicis, meliorem illam & amoeniorem mundi denominationem, qua *Dei templum* recte dicitur, paucis attingo. Ea vero in veterum Persarum religione, ad primam illam, quae inter sanctos Patriarchas viguit, quam proxime accedente, cum primis fuit visitata. In hac enim totum mundum templi Deo sacri instar habuisse, & quemlibet patrem familias sacerdotali munere functum esse, extra dubium est. Immo etiam protoplastos in statu integritatis totum mundum tamquam templum, ab ipso Deo in suam gloriam & venerationem exstructum, respexisse, immo hodieque cum ita respiciendum esse, adserere nullus dubito. Facile autem in eandem sententiam ibunt, qui perpendent, omnes illos, qui per complures menses in castris versantur, nec non omnes, qui per aliquot annos in nauibus fluctuant, non posse in alio, quam magno hocce templo Deum adorare. Ne tamen, quae de veteribus Persis memoravi, nullo confirmem testimonio, en! trigam testium fide dignissimorum, HERODOTVS, (u) quem per interpretem audire iam

suf-

investigatus. Ienae 1692. & in fasciculo dissertationum academicarum 1709. IO. FRID. WYCHERER de atheo ex structura cerebri conuincendo. GOTTL. FRID. IENICHEN dissertatio de Deo in sensuum externorum oeconomis palpabili, ad Act. XVII. 27. Lips. 1703. CHRIST. DONATI demonstratio Dei ex manu humana, Witteb. 1686. IAC. GVIL. FEVERLINI diatriba de loquela hominis, existentiae & prouidentiae diuinae argumento. Altorffii 1719. GERH. MEIERI Aranea existentiae Dei testis. Hamb. 1686. ANDR. MURRAY demonstratio Dei ex voce animalium, Hamb. 1724. LEONH. BOHNER dissertatio de varietate in formis animalium exter-

nis, tamquam indice existentiae diuinae. Alt. 1725. GERH. MEIER dissertatio de pluuiis, existentiae Dei teste, ad Act. XIV. 17. Hamb. 1686. CHRIST. PHIL. LEVTEWEIN theologia niuis, oder geistliche Lehr. Schule vom Schnee, Nurnb. 1693. IO. HENR. VON SEELEN diatriba de tonitru, existentiae Dei teste, Lubecae 1724. DAN. STRAEHLERI de existentia Dei, atque creatione ex nihilo, e contingentia in mundo, & totius mundi atque elementorum indole, demonstrata, dissertationes, Halae 1724. Plura iam addere superuacaneum duco.

(u) In Clilo cap. CXXXI, & seq.

sufficiat, sequentia nobis narrat. *Ritus, quibus utuntur Persae, tales esse comperi. Neque statuas, neque templa, neque aras extruere, consuetudo est; quin immo hoc facientibus insaniae tribuere, ob id, ut mea fert opinio, quod non, quemadmodum Graeci, sentiunt, Deos ex hominibus esse ortos. Moris habent, edirissimis quibusque consensu montibus, Ioui hostias immolare, omnem gyrum caeli Iouem adpellantes. Soli lunaeque sacrificant, & telluri, igni, aquae, atque ventis: hisque solis sacra faciunt, iam inde ab initio.* Lectu etiam digna sunt, quae sequuntur, e quibus hoc saltem adiungo, quod de Magis memorat, unde patet, proprie Persarum sacerdotes eos fuisse. Ita enim scribit: *Vbi iam in minutas portiunculat membratimque hostias conscidit, carnibus elixis herbam substernit quam mollissimam, maxime trifolium, Huic impositis carnibus Magus adstans Thegoniam accinit; siquidem hanc illi dicunt esse incantationem efficacissimam.* Citraque Magum nullum illis sit legitimum sacrificium. CICERO, quem alterum adpello testem, disertis verbis confirmat, totum mundum a priscis Persis pro templo Dei esse habitum, quando ait: (x) *Patrum delubra esse in urbibus censeo, nec sequor Magos Persarum, quibus auctoribus Xerxes instamasse templa Graeciae dicitur, quod parietibus includerent Deos, quibus omnia deberent esse patentia ac libera, quorumque hic mundus omnis templum esset, & domus.* Tertius accedat testis, THOMAS HYDE, qui in *Historia religionis Persarum, eorumque Magorum*, (y) haec habet, ubi de recentiorum Persarum Pyreis, seu templis ignis agit: *Dictus ignis sacer seruatur in Pyreo, seu templo ad hoc extructo, quod est Magorum ecclesia. Nam antecedentibus temporibus, antequam religiosus seruarietur ignis, nulla erant templa veterum Persarum: quippe qui omnia sua sacra sub dio peragebant, ideoque in sua religione & lingua non habebant templi nomen.* Facere non possum, quin & insignem MACROBII locum adscribam, quo in haec CICERONIS verba, quando in *Somnio Scipionis* scribit: *Homines sunt hac lege generati, qui tuerentur illum globum, quem in templo hoc medium vides, ita praeclare commentatur.* (z) *Bene vniuersus mundus Dei templum vocatur, propter illos, qui existimant, nihil esse aliud Deum, nisi caelum ipsum, & caelestia ista, quae cernimus.*

Ideo,

(x) *Lib. II. de Leg. cap. X.*
 (y) *Cap. XIX. p. 354.* Idem p. 357. de voce *Magus* haec habet. *Apud huius populi aborigines Mogh fuit*

men, quod postea ab aliis aliquando etiam ad laicos translatum.

(z) *Lib. I. in Somn. Scip. cap. XIV. pr.*

ideo, ut summi omnipotentiam Dei, ostenderet, posse vix intelligi, posse nunquam videri, quidquid humano subiicitur aspectui, templum eius vocavit, qui sola mente concipitur, ut, qui haec veneratur, ut templa, cultum tamen maximum debeat conditori, sciatque, quisquis in usum templi huius inducitur, ritu sibi viuendum sacerdotis.

VII. Mundum tamquam templum Dei postquam considerauimus, eundem etiam ceu Dei bibliothecam facile agnoscemus, modo recordari libeat, nihil aliud hac ipsa adpellatione significari, quam quod de libro naturae, ad auctoris piam venerationem ac laudem inspiciendo, & quantum fieri potest, cum ratione contemplando, nota & peruulgata sententia, recte dicitur & docetur. Bibliothecam autem dicere visum est hoc vniuersum, quod, uti nostrae bibliothecae magno aliquo librorum numero constant, ita etiam, si quodlibet magnum corpus mundanum, tamquam volumen respicias, per singula, quae continet, rerum genera & species, in partes, sectiones, capita, paragraphos distinctum, vastissimam exhibeat bibliothecam. Inter nostras autem bibliothecas, & illam diuinam, hoc interest, quod in nostris non nisi rerum signa, quae effingere & componere possumus; in diuina vero res ipsae adparent, & singulae res creatae characteres repraesentant, ab ipso Deo pulcherrime efformatos, variis coloribus pictos, & mirifice inter se permixtos, connexos, contemperatos, ita ut eorum incredibilis multitudo insatiabili varietate distinguatur. Tum & hoc accedit mirabile, quod characteribus illis diuinis indita & impressa est vis se ipsos multiplicandi, (nempe per femina in regno vegetabili, & animali, suo modo etiam in minerali) & in locum euanescentium characterum, semper recentes, & si fruges, herbas, animalia respicias, nouas quotannis editiones, accedente tamen diuina virtutum conseruatione, substituendi. Possem etiam haec variis auctorum locis illustrare & confirmare; sed non nisi vnum alterumque adiungam. ALFONSVS ANTON. DE SARASA in arte semper gaudendi, ex principijs diuinae prouidentiae & rectae conscientiae deducta, mirifico cum hodierna philosophia consensu, ita scribit. (aa) Quis satis stupeat immensum illud primumque volumen; quid volumen dico? Bibliothecam inquam, & quidem infinitam, simplicis intelligentiae scientiam, quae omnes res possibiles

(aa) Part. I. traç. V. §. VI. p. 57. edit. est in ERH. WEIGELI philos. mathemat. a cl. IO. CHRIST. FISCHERO curatae se. p. 92. ac 1740. Idem hic locus etiam legi pot.

biles circumplectitur? In hoc certe, volumine infiniti milliones mundorum descripti sunt, & viuacissime expressi, inter quos mundus hic noster tantum vnus est. Et in infinitis illis mundorum millionibus, infinita cognoscit creaturarum, non dico tantum indiuidua, sed genera & species infinitas, inter quas tota hominum species tantum est vnica. Rursus in singulis creaturarum speciebus infinita intelligit indiuidua possibilia, quae tamen in rerum natura numquam futurae sunt; infinitos angelos, praeter eos, qui nunc sunt, infinitos homines, caelos solesque infinitos, infinitas denique in quauis specie, praeter eas, quae futurae sunt, possibiles creaturas. Earum vero omnium naturam, temperamentum, statum, conditionemque nouit tam exacte, ut non aliter futurae essent, si fierent, quam in illo volumine sunt designatae. Secundo, ex hoc immenso volumine, illud sedulo postquam euoluerat & peruoluerat, contractiorem quemdam librum composuit sagax Deus, quam Scientiam uisionis nomines. Perspectis enim omnibus, sic factum constituit dixitque: Hunc ego, ex omnibus quos possibiles cognosco, mundum, rerumque seriem uolo in lucem emittere, & quasi, ut sic dicam, typis edere: hos caelos hunc solem, hos homines, non illos, hos angelos, non alios, quos tamen scio esse possibiles. Adeo ut in hunc librum, seu potius bibliothecam, quotquot umquam aeternitate tota futurae sunt, res congesserit; ordine tamen exacto, sic ut quasque species, & specierum indiuidua, per classes suas, loca & tempora, annos diesque, quasi per libros, capita, paragraphosque accurate digesserit & dispunxerit. IO. GREGORIUS, Britannus, praefationem, notis suis & obseruationibus in varia scripturae loca praemissam, (bb) ita orditur. Inter Mahumetanos obtinet, primum

(bb) Insertae sunt notae illae & obseruationes IO. GREGORII, Tomo VII. Biblior. Critic. Anglic. p. 539. edit. Francof. 1695. Haud abs re uidetur ex insigni & lectu dignissima comparatione creationis rerum omnium cum Typographia, quam CL. IO. FRID. STIEBRITZ, philosophiae in academia Halensi professor, sub tit. Erläuterungen einiger Wahrheiten aus der Buchdrucker-Kunst, inseruit Den Hallischen öffentlichen Iubel-Zeugnissen bey dem erneuerten Andenken der vor 300 Jahren erfundenen Buchdrucker-Kunst p. 279, sequentia haec excerpere: Wir behaupten, daß Gott eine Allwif-

senheit zusehe, nach welcher er sich alles, was moeglich ist, auf einmahl vnablaessig vnd auf das deutlichste vorsetlet. Mich deucht, die Buchdruckerey habe etwas in sich, welches uns hierüber einige Erläuterung geben kann. Ein mit Vielen moeglichen Begiffen vnd Saetzen angefülltes Buch, enthaelt in allen gegebenen Gliedern der Zeit einmahl wie das andere, einmahl so deutlich wie das andere, ohn alle Aenderung alle die moeglichen Vorstellungen; obwohl ein Leser sich nach und nach die darinne stehenden Begriffe muß bekant machen, gleichwie wir vns, was Gottes Verstand in sich haelt, auch nur nach und

num omnium a Deo creatum fuisse calamum scriptorium. *Tota certe creatio nihil aliud, quam transcriptum quoddam est ex illo exemplari, quod ab omni aeternitate habuit in mente diuina. Mundi minores, siue homines, maiorum transcripta sunt, ut & illorum, liberi, librique. De ceteris autem libris iam pridem sententiam dixit sapiens, nullum nempe esse illorum componendorum finem, lectionemque. (plerorumque praefertim,) taedium esse carni. Verum si omnium finem audire lubeat, est vnus liber, praeter magnum illud mundi volumen, ex ipso Deo descriptus, eiusmodi in quo indefessa meditatione noctu diuque desudare possimus. Hunc quidem solum textum habemus, reliqui omnes libri, artes, homines, quin & ipse mundus, commentaria quaedam in illum sunt.*

VIII. Iam indicanda veniunt orationum, tribus acroasibus, in fronte huius commentationis significatis, a iuuenibus, nec ignauis, nec ineptis, nec officium detrectantibus, quorum quisque suis ingenii, eruditionis, morum dotibus est commendabilis, habendarum, argumēta. Et prima quidem acroasi die XIV. Augusti, vt argumentum de incrementis & fati serenissimarum per Germaniam domuum, nuper oratione de incrementis celsissimae domus Auftriacae coeptum, continetur, Latine verba facient.

IO. LVDOLPH. SANDER, Gothanus,

de serenissimae domus electoralis Brandenburgensis, iam & regiae Prussiae, incrementis.

C 2

IO.

und nach, und zum Theil vorstellen koennen. Daher ist es auch kein Wunder, wenn man die Allwissenheit Gottes ein Buch nennet, oder mit einem Buche vergleicht. Et interiectis nonnullis contra Epicuri de mundo, ex fortuito atomorum concursu enato, ridiculam sententiam. Doch weiter! Gott hat zu erst den Stoff der ganzen Welt durch sein allmaechtiges Wort heruorgebracht, welcher durch den darüber schwebenden Geist ist in Bewegung gesetzt und fruchtbar gemacht worden. Den Stoff der materiellen oder körperlichen Dinge nennet man besonders die Elementen. Wenn zwey derer selben mit hinreichenden Grunde vnter einander vereiniget werden, so war das kleinste Körpergen vorhanden, äergleichen man in der Lehre von der Welt corpuscula primitiua zu nennen pfliget. Fügt man

zwey solche corpuscula zusammen, so erschinen die corpuscula deriuatiua. Würden mehrere derselben mit einander vereiniget; so traten endlich Körper hervor, die, nach mehrerem Anwachs stets grösser und grösser wurden. Dieses alles erleutert die Buchdruckery vnuergleichlich. Der Stoff der Syllaben, Woerter, Saetze, gantzer Reden und auch großer Bücher sind die Lettern. Daß dieselben aber belebt sind, und bewegt werden können, machen die vnter ihnen seyende Vocales. Wenn zwey mit einander verbunden werden, so haben wir eine Sylbe, als ein Bild vom corpore primitiua. Mehrere Sylben machen ganze Wörter, Setze, Reden und Bücher, welche die corpuscula deriuatiua, corpora minima, und maiora vorstellen koennen.

OK 11m 717
X 269 3008
IO. GVILIELMVS ECCARD, Gothanus,
*de serenissimae domus electoralis Saxonicae, iam & regiae Polonicae,
incrementis.*

CHRISTIAN. ERNEST. MOELLER, Gothanus,
de varietate fortunae in serenissima domo electorali Palatina.

Hi simul ob celebratum modo auspiciatissimum SERENISSIMAE
MATRIS PATRIAE, LVDOVICAE DOROTHEAE, natalem
demississimo gratulationis, &, ob imminetentem ad academiam discessum,
gratias, quibus debentur, agendi, valeque dicendi officio defungentur.

Altera acroasi die XXVIII. Augusti

IVSTVS CHRISTIAN. STVSS, Ilfeldensis,

*de praestantia Ordinis equitum S. Georgii, siue periscelidis Latine ver-
ba faciet, simulque CELSISSIMO PATRI PATRIAE FRIDE-
RICO III, auspiciis AVGVSTISSIMI MAGNAE BRITANNIAE
REGIS, GEORGII II. nuper eodem magnifice cohonestato,
carmine Teutonico gratulabitur. Tum*

IOANNES ELLMER, Memmingensis,

*de incrementis serenissimae domus electoralis Bauaricae sermone Latino
orabit.*

Tertia acroasi die II. Octobris in medium prodibunt, dicentque Latine,

IO. ADOLPHVS SCHEIDING, Gothanus,

*de serenissimae domus electoralis Brunsvico-Lunenburgicae, iam & regiae
Britannicae, incrementis.*

IO. CHRIST. WALTHER, Gothanus,

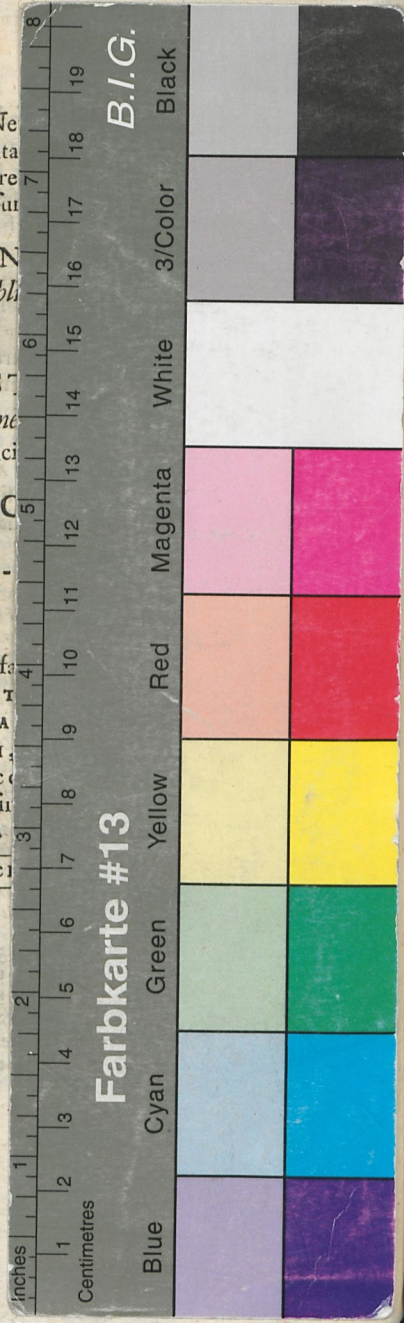
de serenissimae domus Brunsvico-Guelpherbytanae incrementis.

IO. BVRCHARD. ENDERT, Koernero-Gothanus,

de serenissimae domus Saxonicae, stirpis Ernestinae, incrementis.

Tres haec panegyres litterarias, statas ac sollempnes, vt frequentes
concelebrare atque exornare dignentur, ILLVSTRES MV SARVM STA-
TORES, PATRONI, FAVTORES, EPHORI GYMNASII VENE-
RANDI, ET OMNIVM ORDINVM, QVOS GOTHA FOVET, VIRI
LITTERATI, AMPLISSIMI, HVMANISSIMI QVE, qua par est, ob-
servantia, communi collegii, & iuuenum, hunc sibi favorem
enixe expetentium, nomine, etiam atque etiam
rogantur.

P. ET DIE XIII. AVGVSTI CIOCCXLI.

COMMENTATIO CONTINVATA
DE
NATALI MVNDI

INVITATIONI DECENTI
AD TRES ACROASES PVBLICAS
SVB INITIVM ET FINEM
SOLLEMNIS GYMNASII GOTHANI LVSTRATIONIS
ET POST EXACTAS FERIAS CEREALES

D. XIV. AVGVSTI
D. XXVIII. AVGVSTI
ET D. II. SEPT. A. CIDICCCXLI.
HORA VII. MATVTINA CELEBRANDAS

ET ORATIONES
IUVENVM STVDIORVM SPECIMINA
IN LVCEM ADSPECTVMQVE ERVDITORVM
PROFERRE HAVD DETRECTANTIVM
BENIGNE AVDIENDAS

PRAEMISSA

A

IO. HENR. STVSS
ILL. GYMN. RECT. ET SOCIET. REG. PRVSS. SCIENT. SOC.

GOTHAE
LITTERIS REYHERIANIS.

